

HARİCİ ŞAİR
KATERÎ B. EL-FUCAE
(Hayatı ve Şiirlerinde İşlediği Konular)

Yasin KAHYAOĞLU*

Arap edebiyatı kaynaklarına baktığımızda birçok Hâricî şairin ismine rastlamaktayız. Bunlar arasında şiir ve edebiyat alanında ismi öne çıkmış, kaynaklarda şiirlerine çokça rastlanan önemli simalardan biri de Katerî b. el-Fucae'dir. Katerî, hem Hâricîler'in meşhûr bir komutanı ve lideri, hem şâiri, hem de hâtibiydi. Bu çok yönlü edîbin hayatını, şâirlik ve hitâbet yönünü ele alarak, onun hayatını, edebî şahsiyetini, şiirlerinden ve edebi hutbesinden örnekler vererek tanıtmaya çalışacağız.

1. Nesebi ve Hayatı

Kaynaklarda Katerî'nin nesebi şöyle sıralanır: Katerî b. el-Fucâe b. Mâzin b. Yezîd, b. Ziyâd b. Hunser b. Kâbiye b. Hurkûs b. Mâzin b. Mâlik b. Temîm b. Murre el-Mâzinî el-Hâricî. "el-Fucâe" Katerî'nin babasının gerçek adı değil, lakabı olduğu, gerçek adının "Ca'vene" olduğu rivâyet edilir. Katerî'nin nisbet edildiği "Kater" ise Bahreyn yakınlarında bir yerin adı olduğu nakledilir. Câhız'a göre Katerî'nin iki künyesi vardı: Birincisi barış zamanında kullanılan Ebû Muhammed, ikincisi ise savaş zamanlarında kullanılan Ebû Naâme'dir.¹

Katerî'nin hayatında görülen ve onun şiirlerine de yansıyan en önemli yanlarının başında savaşçılığı ve kahramanlığı gelir. Suhayr el-Kalmâvi'nin haklı olarak ifâde ettiği gibi; "Eğer bir

* Yrd. Doç. Dr., Harran Ü. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi. ykahyaoglu@hotmail.com

1) Cahız, el-Beyan Ve't-tebyin, I,185

ressam hicrî birinci asırda yaşamış olan bir müslüman Arap kahramanının canlı bir sûretini yapmak istese, Katerî'den daha gerçekçi ve incelikli bir örnek bulamayacaktır..."²

Hâricîler'in Ezârika grubuna mensub olan Katerî, bu grubun kurucusu, fakihi ve komutanı olan Ebû Râşid Nâfi b. Ezrak (ö.65/685)'tan sonra liderliği ele alan Hâricî komutanları arasında en meşhûr olanıdır.³ Hâricîler'in başında kimi yazarlara göre 13 yıl⁴, kimilerine göre de 20 yıl kalarak Emevîler'in nice meşhûr ordularını ve bu orduların başında yer alan başta Haccâc olmak üzere nice meşhûr komutanları yenmiş, bu süre zarfında halîfelik selamıyla selamlanmış ve gerçek bir halife gibi karşılanmıştır.⁵

Katerî'nin Ezârika'nın başına geçmeden önceki hayatı hakkında fazla bilgi ve belgeler mevcut değildir. Asıl yıldızının bu gruba lider olduktan sonra parlamış olduğu görülür. Onun liderliğe geçtiği sıralarda kaç yaşında olduğu husûsunda rakam vermekten kaçınan yazarlar, sadece; "kâfi derecede olgun bir çağda bulunması icâp eder", ya da "yaşı geçmiş bir ihtiyar olmasa gerek"⁶ şeklinde görüş belirtirler.

Katerî'yi başlarına lider olarak seçen Ezârika, o sıralarda tam bir buhran içindeydiler. Emevîler'le şiddetli bir muharebede bu grubun önde gelen simalarından İbnu'l-Mâhûz öldürülmüş, grubun başına geçecek yeni lidere şiddetle ihtiyaç duyulmuştu. Onlar da Katerî'yi seçmekte gecikmediler. Ona biat ederek "Emîru'l-Mü'minîn" olarak kendisini seçtiler.⁷

Lider olarak seçilen Katerî, Emevîler'e karşı amansız bir mücadeleye girişti. Ordusunu Kirman dağlarına çekerek yeniden teşkilatlandırdı. Bu arada Irak'a inerek Ahvâz'ı işgal etti ve Basra üzerine yürüdü. Hâricîler adına halkı buralarda vergiye bağladı ve kendi adına para bastırdı.⁸

Ezârika ordusu içinde Araplar ile Mevâlî (Arap olmayan müslümanlar) arasında meydana gelen anlaşmazlıklar hem ordunun parçalanmasına hem de bu grubun ayrılığa düşmesine yol açtı. Üç parçaya bölünen Ezârika ordusundan iki kesim

2) Süheyr el-Kalmavî, Edebu'l-Havaric fi'l-Asri'l-Umevî, s. 65

3) Bk. DGBIT. II,535, İbn Esir'e göre onun Ezarika'nın başına geçmesi hicri 68.nci seneye rastlar. Bk. İbn esir, el-Kalmavî, IV, 286

4) Abdurrezzak Hüseyin, Şiru'l-Havâric, s. 137

5) Bk.İbn Hallikan, Vefeyat, IV, 94; İbn Kuteybe, el-Maârif, s. 411

6) Bk. el-Kalmavî, Edebu'l-Havaric, s. 57

7) Bk. el-Kalmavî, Edebu'l-Havaric, s. 58

8) Kırş. G.Levi Della Vida, "Katerî", İA, VI,422; el-Kalmavî, a.g.e., s. 59

Abdurabbih es-Sağır ve Abdurabbih el-Kebîr etrafında toplandı ki, bu iki kesim mevâliden oluşuyordu. Üçüncü kesim Araplar'dan müteşekkildi ki, bu kesim de Katerî'yle beraber kaldı. Bunu fırsat bilen Emevîler, Muhelleb b. Ebu's-Sufra (ö.83/702) komutasında bir ordu gönderip Mevâlî'nin iki reisini de ortadan kaldırdı. Katerî ise bu bölünmüşlük karşısında fazla direnemeyeceğini anladı ve yandaşlarıyla beraber Taberistan'a sığınmak zorunda kaldı.⁹

Bu bölünme ve zayıflamanın ardından Katerî ve ordusu üzerine gönderilen Süfyân b. el-Ebred el-Kelbî komutasındaki Emevî ordusu Ezârîka'ya son darbeyi indirdi ve Katerî de bu son darbeye öldü veya öldürüldü. "Veya" diyoruz, çünkü bu konuda kaynaklar arasında tam bir mutabakat yoktur. Onun bizzat Emevî ordu komutanı Süfyan tarafından öldürüldüğünü yazan kaynaklar olduğu gibi, atından düşüp yaralandığı ve arkadaşları tarafından terkedilip öldüğü, oradan geçen bir bedevî tarafından teşhîs edilip başının kesilerek Haccac'a gönderildiğini nakleden rivâyetler de vardır.¹⁰

Ölüm keyfiyetinde olduğu gibi ölüm tarihinde de ihtilaf vardır. ez-Ziriklî'nin tespitine göre (78/697) tarihinde ölmüştür. Biz de bu tarihi baz aldık.

İbn Hallikân, Katerî'den geriye evlat kalmadığını ifâde ederken asıl adı Ca'vene olan babasına neden "el-Fucâe" lakabı verildiğini şöyle açıklar: "Ca'vene Yemen dolaylarında bulunuyordu. Daha önce geleceğinden haber vermeden füc'eten (habersiz ve ani olarak) evine ve ailesine döndüğü için kendisine aynı anlamda "el-Fucâe" lakabı verildi."¹¹

2. Şairliği ve Şiirlerinde İşlediği Mevzûlar

Şiir ve hitâbete birden sahip olan edîplerin sayısı çok azdır. Bunlardan biri de Katerî'dir. ez-Zehebî onun şiirlerini tavsîf ederken; "fasîh ve akıcı" tabirlerini kullanır.¹² Ancak Hâricî'ye edebiyatını araştıran son dönem araştırmacılardan Suhayr el-kalmavî, Katerî'den geriye çok az şiir kaldığını ifâde

9) Krş. el-Kalmavî, a.g.e., s. 58- 60; G.Levi Della Vida, "Katerî", İA, VI,422

10) Krş. İbn Hallikan,Vefeyât,IV, 93-94; İbn Kuteybe, el-Maarif, s. 411; ez-Zehebî, en-Nubelâ, IV, 152; Ziriklî, el-A'lâm, V, 200; G.Levi Della Vida, "Katerî", İA, VI,422-423; el-Kalmavî, Edebu'l-Havaric, s. 60-61

11) Bk. İbn Hallikan, Vefeyât, IV, 94

12) Bk. ez-Zehebî, en-Nubelâ, IV,151

etmektedir.¹³

İşte biz de Katerî'nin değişik kaynaklarda dağınık olarak yer alan şiirlerinden ulaşabildiğimiz örnekleri mevzûlarına göre tasnif edip, belli bir sistem dâhilinde tahlil etmeyi yararlı gördük. Yaptığımız araştırmalarda onun ulaşabildiğimiz şiirlerinin genel olarak şu üç gruba girdiğini tespit ettik:

a) Hamâset (Kahramanlık ve Cesâret)

Bir insanın gerçek hayatı ile sanatı arasında tam bir uygunluk aramaya kalkışsak, bunu Katerî'nin kahramanlık dolu hayatı ile cesâret kokan şiirleri arasında rahatlıkla görebiliriz. Brocelmann, Katerî'nin hamâset mevzûuna giren şiirleri için; "cesâret ve kahramanlık konusunda söylenmiş şiirlerin en iyisi"¹⁴ ifâdesini kullanmaktadır. Ebû Temmâm, tamamını şiirin mevzûlarına ayırdığı "Divânu'l-Hamâse" adlı kitabının "Hamâset" bölümünde Katerî'ye ait üç kıtalık cesâret ve kahramanlıkla ilgili şiir örneklerini kaydetmiştir. Biz de önce şâirimizin bu örnekleriyle hamâset mevzûuna giren şiirlerine başlamak istiyoruz:

Katerî, savaş meydanlarında diğer savaşçı pehlivanlardan korkmaması, sabır göstermesi için nefesine şöyle hitap eder:

"Savaş pehlivanlarının korkusundan gevşeyip dağınıklaşan nefsişime şunu derim: Yazıklar olsun sana, korkma!

Şüphesiz sana tayin edilen ecele ilave olarak bir gün bile hayatta kalmayı istesen bu talebin yerine getirilmeyecektir.

O halde ölüm savaşında sabır göster, ebedî kalmaya nâil olmanın imkânı yoktur.

Genç yaşında ölmeyen bir kişi, yaşlanıp hayattan bıkaçağı bir zamanda ölüm onu yine de teslim alıp yok edecektir.

Yerdeki bir çöp sayılan (varlığıyla yokluğu aynı olan) bir kimsenin yaşamasında hiçbir fayda yoktur."¹⁵

Katerî'nin savaşmayı teşvik eden ve ölüm korkusuyla savaşmaktan geri durmayı tenkîd eden bir kıtası da şöyledir:

"Ölümden korkarak hiç kimse savaş günü kaçmaya yeltenmesin.

13) Bk. el-Kalmavî, a.g.e., s. 64

14) Bk. Brocelmann, Tarihu'l-Edebi'l-Arabî, I,292

15) Yedi beyitlik bu şiirin tamamı için bk. Ebû Temmam, Divânu'l-Hamase, I,24-25 (et-Tebrizi şerhiyle); Aynı müellif, Hamasetu Ebi Temmam, I390-391 (eş-Şentemri şerhiyle); İbn Hallikan, Vefayat, IV, 94; ez-Zehabî, en-Nubelâ, IV, 151-152; İbn Munkiz, Lubabu'l-Adâb, s. 224; Ayrıca ilk iki beyit için bk. İbn Abdurabbih, el-İkd, I, 100. İbn Kuteybe ilk iki beyit için "Bana göre Katerî'nin bu beyitleri kendi türünün en güzel örnekleridir." tespitinde bulunmuştur. Bk. İbn Kuteybe, Uyûnu'l-Ahbar, II, 193

Ben kendimi mızraklara bir deneme tahtası olarak görüyorum. Bu mızraklara bazen sağımdan bazen de önümden hedef oluyorum.

O kadar ki, benden akan kan ile atımın eğrinin etrafını ve gemini kırmızıya boyadım.

Ama sonunda hep isabet ederek ve hiç isâbet edilmeyerek sağlam bir inanç ve güçlü bir atak sahibi olarak (sâlimen) geri döndüm.”¹⁶

Ebû Temmâm'ın “Hamâset” mevzûunda Katerî'ye ait zikrettiği üçüncü ve son kıta, onun iki beyitlik şu kıtasıdır:

“Ey vuruşmaya talip kişi, yaklaş (bana) ki sana karışık ölüm zehirini içireyim!

Savaşta insanların birbirine ölüm içirmesinde ve kişilerin bu ölüm (şerbetini) içmelerinde bir ayıp yoktur. O halde hem sen iç, hem de bana içir.”¹⁷

Rivâyete göre Muhelleb komutasındaki bir Emevî ordusu takip edilen bir grup Hâricînin içinde bulunan bir adam bir yandan savaşıyor, bir yandan da şu mealdeki recezini terennüm ediyordu: “Muhelleb daha ne zamana kadar bizi takip edecek? Onun yüzünden ne yeryüzünde ne de gökyüzünde kaçacak yerimiz kalmadı. Söyleyin nereye gidelim?”. Bunu duyan Katerî ağlamaya başlamış ve bütün gücüyle savaşarak kendisi de mezkûr recezi söyleyen arkadaşına irticâlî olarak şu recezle karşılık vermiştir:

“Ölüm bir madalya gibi boynumuzda asılı olduğu halde daha ne zamana kadar şehitlik yolunu şaşırıp bana uğramayacak.

Savaşta kaçmak benim âdetim değildir. Ya Rab, takvâ üzerine ibâdetimi ziyadeleştir.

Ondan sonra da hayat karşısında bana zühdü nasibet.”¹⁸

b) Cihâda Çıkmayan Mezhebdaşlarının Tenkîdi

Katerî'nin de içinde bulunduğu Ezârîka grubu ve Hâricîler'in diğer fırkalarının çoğu zalim yöneticilere karşı çıkmayı ve onlarla savaşmak için hicret edip cihâd etmeyi vâcip görürler.¹⁹ Bu bakımdan, kendi mezheplerine mensûb olup Hâricîlik prensiplerini itikad olarak savunsalar bile savaşa

16) Krş.Ebû Temmam, Hamasetu Ebî Temmam, I, 315-316 (eş-Şentemfî şerhiyle); a. mlf., Divânu'l-Hamâse, I, 35-36 (et-Tibrizî şerhiyle); el-Kalmavî, Edebu'l-Havâric, s.70

17) Bk. Ebû Temmam, Divânu'l-Hamase, I, 281(et-Tibrizî şerhiyle) , a.mlf. Hamâsetu Ebi Temmam (eş-Şentemfî şerhiyle); el-Kalmavî, a.g.e., s. 71

18) Bu olay ve recezler için bk. ed-Dineverî, Ahbaru't-Tivâl, s. 276- 277

19) Bk. Abdurrezzak Hüseyn, Şi'ru'l-Havâric, s. 50- 51

çıkmaııp evinde oturan (kaade)lar tenkîd edilmiş, bu tenkîd bazen tekfîr etmeye kadar götürülmüştür. İşte Katerî de iki mezhebdaşına yönelik iki kıtasında onları tenkîd ederek cihâd hareketine katılmayı davet etmiştir. Bunlardan biri iki beyitlik şu kıtasıdır ki, şâir bu kıtada Ebû Halid isimli Hâricî arkadaşına seslenmektedir:

“Ey Ebû Hâlid savaşa koş, sen (bu dünyada) kalıcı değilsin. Allah evde oturup cihâda çıkmayı mazûr saymamış.

Hırsız ve inkârcıların arasında ikâmet ettiğın halde nasıl olur da Hâricîler’in hidâyet üzerine olduklarını iddia ediyorsun?”²⁰

Rivâyete göre Hâricîler’in “Kaade” grubuna mensûb olan Ebû Hâlid, Katerî’ye yazıp gönderdiği cevâbî mektubunda geride sahipsiz kalacak bir sürü kızlarının bulunduğunu, kendisi cihâda çıkarsa bunların aç ve susuz kalacağını ifâde eden bazı beyitler yazarak kendisinin mazûr görülmesini talep etmiştir.²¹

Katerî’nin Ebû Hâlid’e yaptığı bu çağrı karşılık bulup amacına ulaşmadıysa da, onun bir başka arkadaşı olan Sebure b. Ca’d’a yaptığı çağrı yerini bulmuş ve bu çağrıdan etkilenen İbn Ca’d gidip Katerî’nin saffına iltihâk etmiştir. Burada önce bu olayın cereyân tarzını, ardından da Katerî’nin konuyla ilgili şiir kıtasını ele almak istiyoruz.

Rivâyete göre Emevî devlet adamı ve komutanı Haccâc, kendisine gece sohbetinde arkadaşlık edecek uygun bir âlimin bulunması hususunda çevresindekilere talimat verir. Haccâc onu sınav mahiyetinde bir mülâkâta tabi tutar ve onun fesâhat ve belâgatını beğenerek arkadaşlığına seçer. Fakat Haccâc’ın onun Hâricî olduğundan haberi yoktu. Bu arada Emevî komutanlarından Muhelleb’in idâresindeki askerlerle çarpışmakta olan Katerî, İbn Ca’d’ın Haccâc’a sohbet arkadaşı olarak seçildiğini duyar. Bunun üzerine nazmettiği bir şiir kıtasında arkadaşını tenkîd edip, onu uyarır ve en kısa zamanda Haccâc’ı bırakarak kendilerine iltihâk etmesini ister. Katerî, nazmedip gönderdiği bu şiir kıtasında İbn Ca’d’a şöyle seslenir:

“Bizimle İbn Ca’d arasında büyük farklar vardır: Bizler, parlayan demirler (zırhlar) içerisinde,

Hepimiz keskin kılıçların darbeleri karşısında sabır gösterip Muhelleb’in savaşçılara karşı cihâd ederiz.

Kendisi ise giydiği ipek elbiselerle emîrinin yanında sallanıyor. O emîr ki, Rabbinin takvasını emredip yerine getirmiyor (Haccâc’ı kastediyor).

20) Bk. el-Muberrid, el-Kâmil, III, 167; el-Hufî, Edebu’ s-Siyâse, s. 225

21) Bu beyitler için bk. el-Hufî, Edebu’ s-Siyase, s. 225-226; el-Muberrid, el-Kâmil, III,167

Ey Eba Ca'd, hani nerede kaldı ilim, hilm ve takvan? Ve asılları değerli olan ataların mirası nerede hani?

Ölümün kuşkusuz bir gün gelip çatacağını ve kabirlerdeki kimselerin hesap için gönderileceklerini bilmez misin?

Bunlar, sevapları Allah'a mahsus olmak üzere yalın ayak ve çıplak olarak haşrolunacaklar. O gün bir kısmı kârlı, diğer bir kısmı ise zararlı çıkacaktır.

Senin (Haccac'ın sarayında) elde ettiklerin yok olacaktır. Dünyadaki hayatın ise bir kuşun bir anlık olarak bir yere konup tekrar uçuşması gibidir.

Yaptıklarından geri dön ey Eba Ca'd, kendini, bütün manzaraları kör eden bir karanlığın içine atma!

Sana şehâdet bahşedecek bir tevbe ile tevbe et, şüphesiz sen günahkârsın, ama kâfir değilsin.

Bizim tarafımıza gel ki, hiç zarar etmeden kârlı bir alış verişle seni faydalandıran cihâd ganimetine kavuşasın.

Her tüccar dünyada nâil olacağı zenginliğe kavuştuğu zaman (olsa bile), sevabı arzulanan nihâî hedef odur (cihâd ganimetinin zenginliğini yakalamaktır).²²

Rivâyete göre Katerî'nin bu çağrısı etkisini göstermiş; Sebure şiiri okuduğu zaman ağlamış, silahını alarak atına binmiş ve giderek Katerî'nin saflarına katılmıştır.²³

c) Gazel

Katerî, hayatının çoğunu savaş meydanlarında geçirmiş bir şahsiyet olmasına rağmen duygusal şiirlerine de rastlanmaktadır. Ancak ondaki bu aşk ve gazel şiirleri bile kendi kahramanlığı ile özdeşleşmiş, sevgilisinin kendisini aşk meclislerinde değil, savaş alanlarında görmesini ister. O, bu yönüyle meslektaş ve mezhebdaşı İmrân b. Hittân (ö.84/703)'dan ayrılır. Zira İmrân hanımıyla ilgili beyitleri terennüm ederken duygusal yanı ağır basan cümlelerle bunu yapmıştır. Oysa Katerî'nin bu tür şiirlerinde duygusal beyitler değil; kahramanlık ve savaşçılık ön plandadır.²⁴

Katerî'nin gazel mevzûuna giren az sayıdaki şiir kıtalarından biri, onun Ümmü Hakîm'e hitâben nazmettiği şu beyitleridir ki, şâir bu beyitleri Emevî ordusuyla giriştiği "Dülab" savaşı münasebetiyle söylemiş ve bu savaşta gösterdiği kahramanlıkları Ümmü Hakîm'in de görmesini temenni etmiştir:

"Hayatına yemin ederim ki, ben Ümmü Hakîm'e

22) Bu şiir için bk. Mesûdî, Murûcu'z-Zeheb, III, 143-144

123) Bk. Mesûdî, Murûcu'z-Zeheb, III, 143-144

24) Bk. Abdurrezzak Hüseyin, a.g.e., s. 139

rastlamadığım sürece kendimi hayatı hiçe sayan bir zâhid bilirim.

Yüzü ak utangaç kadınlardan biri olan onun mahzûn ve hastalara şifâ veren bir emsali daha görülmemiştir.

Hayatına yemin ederim ki yüzünü tokatladığım bir günde, zamanın musibetlerini gerçekten kınıyorum.

Eğer Dulab günü yanımızda hazır olsaydı, henüz yüzünde tüy bitmemiş gençlerin bu savaşta vurularını görecekti.

Bekr ve Vâil kabîlesinin zırhlarının şiddetlendiği sabah vaktinde atlarımızın göğüslerini Temîm kabîlesine doğru sürdüğümüzü (görecekti).

Ezd kabîlesinin reisleri savaşın korkusu içerisinde yüzmeye devam ederlerken bizler bahadırılık içinde yüzerdik.

Vurulanların daha çok olduğu (bundan) başka bir gün görmedim. Kan akıtan o günde kimisi ölü kimisi de yaralı.

Anaların asil ve erdemli genç delikanlı evlatlarının değerli yüzleri üzerinde nice darbeler vardır.

Dulab (savaşında) isabet edilenlere ne Dulab ne de “Dîru Hamîm”²⁵ vatan olmadı.

Eğer o gün atlarımızın kâfirlerin bütün mahrem yerlerine bile nasıl girdiğini bir görseydi (Ümmü Hakîm),

Nezdindeki cennet ve nimetlere karşılık Allah’a nefislerini satan bir topluluk görecekti.”²⁶

3. Katerî'nin Hutbesi:

Benû Mazin b. Amr b. Temîm kabîlesine mensûb olan Katerî b. el-Fucâe, Ezârika minberine çıkarak Allah'a hamd ve senâdan sonra şöyle dedi:

“Sizi kesin olarak dünyaya karşı uyarıyorum. Zira şüphe yok ki dünya tatlı ve yeşildir (çekicidir). Etrafı şehvetlerle çevrilmiş, değeri az, hali hazırdaki mükâfatla rağbet görmüş, umutlarla süslenmiş ve gururla bezenmiştir. Mutluluğu devam etmez, musibetinden de emin olunmaz. Çok aldatıcı ve zarar vericidir, oldukça hain ve zalimdir, değişken ve kaygandır, tükenen ve yok olandır. Yiyici, yokedici, harcayıcı ve halden hale sokandır. Kendisini isteyen ve ondan hoşnut olanların arzularına uygun bir şekil aldığı zaman bile Allah'ın belirttiği şu durumdan öteye geçmez:

“Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi birbirine karışmış; arkasından

25) “Diru Hamim” İran'ın Ahvaz kenti yakınlarında bir yerin adıdır. Bk. Yakût el-Hamevî, II, 506

26) Bu şiir için bk. el-Müberrid, el-Kamil, III, 297-298; el-Kalmavî, Edebu'l-Havâric, s. 64-65

rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelmiştir. Allah, her şey üzerinde iktidar sahibidir.”²⁷

Üstelik bir kişi onun mutluluğundan azıcık tatmaya dursun, hemen akabinden üzüntü ve gözyaşı getirir; onun sevincinden gizli bir parçaya rastlamaya dursun hemen ona acısından apaçık bir acı verir; onu rahmet yağmuruyla sevindirme yerine hemen kendisine iri taneli musibet yağmurunu yağdırır. Sabahleyin yardımcısı olduğu kimseyi akşamleyin yüzüstü bırakıp onu tanımazlıktan gelmek ona yaraşır. Eğer onun bir yanı tatlı ve hoş görünüyorsa da diğer yanı ile de onu acıya boğarak hasta eder.

Şayet dünya bir insana bolluk ve refahından bir parça nimet verse akabinde üzerine belalarını yağdırır. Kişi bir yanıyla onun şerrinden emin olarak akşamlamaya dursun kendini onun korkusu içinde görekerek sabahlar. Oyalayıcıdır, içindeki herşey de birer oyalanmadan ibarettir. Üzerindeki herşey bir gün yok olacaktır. Takva hariç, azıklarının hiçbirisinde bir hayır yoktur. Ona az yaklaşan kimse kendini daha çok emniyete alır; çok yaklaşan ise belasını arttırır, hüznünü uzatır ve gözlerini ağlatır. Ona güvenen nice kimseleri hüsrana uğratmış, kendisinden emin olan nice insanları yere yığmış, nice hayal sahiplerini aldatmış, kendisiyle böbürlenmiş nice kimseleri küçük düşürmüş, kahramanlık sahibi niceleri zelil kılmış, tac (ve taht) sahibi nice kimseleri de yüz üstü yere yığmıştır.

Dünyanın sultanlığı el değiştiricidir. Hayat yağmuru bulanık, tatlısı acı, hem de sabır kadar acıdır. Gıdası zehir, nesnelere çürümeye mahkum, meyvesi acıdır. Sevgisi ölüme, sağlığı hastalığa, sağlamlığı da yıkılmaya maruzdur. Sultanın mülkü kendisinden alınır, kuvvetlisi mağlup olur, sağlamı zayıf düşer, toplayanıyla savaşır. Bununla birlikte bu işin ötesinde ölüm sekeratı ve karşılaşılan korku vardır. “Kötülük yapanları bu amellerinden dolayı cezalandırmak, iyilik yapanları da iyilikle mükafatlandırmak için”²⁸ adaletli bir hakemin huzurunda durmak vardır. Sizden daha uzun ömürlü olan, bıraktıkları eserle sizinkilerden daha açık olan, sayıca sizden daha üstün, askerce daha çok, inat olarak daha şiddetli olanların geride bıraktıkları menzillerde yaşayanlar sizler değil misiniz? onlar da tam manasıyla dünyaya kul olmuş, dünyayı hepten tercih etmiş, ondan istemeden ve küçük düşerek ayrılmışlardır. Dünyanın onlardan bir kişiyi bile fidye karşılığı serbest bırakmak suretiyle cömertlik yaptığını ya da onları helak eden hallerden herhangi birini defettiğini duydunuz mu? Bilakis onların üzerine belalar

27) el-Kehf, 18/45

28) en-Necm, 53/31

akıtmış, musibetlerle onları yere yığmış ve yine musibetlerle onları boğazlamıştır. Kendisine yaklaşıp ve ebediyetini isteyenleri sonsuzluk alemine göç edip ayrıldıklarında nasıl tanımazlıktan geldiğini gördünüz.

Şekavetten başka azık olarak onlara bir şey verdi mi? Darlıktan başka onlara bir şey bağısladı mı? Karanlıktan başka onlara bir ışık saçtı mı? Pişmanlığın dışında onlar için geride bir şey bıraktı mı? Sizler böyle bir dünyayı mı tercih ediyorsunuz, böyle bir dünyaya mı tamah ediyorsunuz? ya da böyle bir dünyaya mı gönül bağlayıp güveniyorsunuz? Allah (c.c.) bu konuda şunları söyler: “Kim, yalnız dünya hayatını ve zinetini istemekte ise, yaptıklarının karşılığını orada onlara tam olarak veririz ve orada onlar hiç bir zarara uğratılmazlar. İşte onlar, ahirette kendileri için ateşten başka hiçbir şeyleri olmayan kimselerdir. Dünyada yaptıkları da boşa gitmiştir; yapmakta oldukları şeyler zaten bätüldür.”²⁹

İçinde ikamet eden için dünya ne kadar kötü bir evdir! Bir gün mutlaka onu terkedeceğinizi bilenler olarak şunu bilin ki; dünya, Allah’ın kendisini oyun ve eğlence olarak vafsettiği gibidir. Allah şöyle buyuruyor:

“Siz her yüksek yere bir alâmet dikerek eğleniyor musunuz? Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?”³⁰ ve sonra “Bizden daha kuvvetli kim var?”³¹ diyen (Ad kavmini) zikrederek hutbesine şöyle devam etti:

Bunlar binici olarak çağrılmayacakları bir şekilde kabirlerine nakledildiler, misafir olarak davet edilmedikleri bir surette konaklandılar. Onlar için türbeleri örtü, yattıkları toprak kefen, çürüyüp dağılan (insanlar) da komşuları olmuştur. Onlar öyle komşulardır ki, çağırnlara cevap vermez, başa gelen zulmü engelleyemezler. Bolluk içine girdiklerinde sevinmez, kıtlığa uğradıklarında ümitsizliğe düşmezler. Tekler hükmünde topluluklar, uzak sayılan komşulardır. Herkesle ilişkileri kopuktur. Ne ziyaret ederler ne de ziyaret edilirler. Kinleri gitmiş hoşgörülü insanlardır. Hınçları ölmüş câhillerdir. Ne bir zarar vermelerinden korkulur, ne de bir zararı önlemeleri umulur. Onların durumu Yüce Allah’ın şu ayette belirttiği gibidir:

“İşte yerleri! Kendilerinden sonra oralarda pek az

29) el-Hüd, 11/ 15-16

30) eş-Şuarâ, 26/128-129

31) el-Fussilet, 41/ 15

oturulabilmiştir. Onlara biz vâris olmuşuzdur.”³²

Bunlar yerin üstünü altı ile, bolluğu darlık ile, tanıdıkları insanları yabancılarla, ışığı karanlıkla değiştirmişlerdir. Dünyayı yalınmayak, çıplak ve yalnız olarak geldikleri gibi bıraktılar. Şu var ki, sürekli bir hayata ve ebedî bir yaşama amelleriyle göçtüler. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Tıpkı ilk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar o hale getiririz. Bu üzerimize aldığımız bir vaad oldu. Biz, vâdettiğimizi yaparız.”³³

Allah sizi neden sakındırıyorsa siz de o şeylerden sakınınız, O'nun öğütlerinden istifâde ediniz, O'nun ipine (İslama) sarılınız. Allah bizi ve sizi emirlerine itaat ile korusun ve hakkını edâ etmeyi bize ve size nasib etsin.”³⁴

4. Sonuç

Katerî'nin zikrettiğimiz üç mevzûya giren şiir kıtalarını incelediğimizde bu kıtalara Katerî'nin gerçek şahsiyetinin en önemli yanı olan kahramanlık ve akîde müdafaasının hâkim olduğunu görüyoruz. Hatta bu akîde müdâfaasını bile kahraman bir edâ ile yaptığına şahit oluyoruz.

Her şeyden önce Katerî cephe savaşında olduğu kadar teke tek mübârezelerde de savaşçıların korkulu rüyası olmuştur. Mübâreze ve diğer savaşma usullerinde bir savaşçının hasmından kaçmasını ayıp gören ve bunu bir hiciv vesilesi yapan Araplar, Katerî'nin önünden kaçmayı bundan istisna etmişlerdir. Şöyle ki, Araplar'ın bu konudaki şu sözleri edebiyat kitaplarında Katerî ile ilgili bölümlerde ve savaş konu edinen fasıllarda hemen göze çarpmaktadır: “Hiç bir kahraman için Katerî'den kaçmak ayıp değildir.”³⁵

Katerî'nin bu kahramanlık yönünü en çok onun “hamâset” mevzûuna giren kıtalarında görüyoruz. Birinci kıtada savaşın korkunçluğu ile akîdesini savunmak arasında bir tercih yapmak zorunda olan Katerî, önceleri doğal olarak nefsinin hayatta kalmaya arzu duyduğunu farkediyor. Zira savaş korkunç, savaştığı kimseler de kendisi gibi birer kahramandır. Ancak bir anda kendine gelen Katerî, nefis istese de istemese de kendisine biçilen bir ecelin olduğuna, savaşın bunu geciktirmekte hiç bir

32) el-Kasas, 28/ 58

33) el-Enbiyâ, 21/ 104

34) Hutbenin tamamı için bk. Cahız, el-Beyhan, II, 63-65

35) İbn Kuteybe, Uyûn, I, 175; İbn Abdurabbih, el-İkd, I, 109

fonksiyonunun bulunmadığına, dolayısıyla inancı uğruna bu cihadı sürdürmek gerektiğine inanır.

Hâricîler'in en belirgin vasıflarının başında gelen ölüme severek atılmak, Katerî'nin ikinci hamâset kıtasında açıkça görülüyor. Şâir burada ölümü bahane ederek kimsenin savaştan kaçmaya teşebbüs etmemesini, kendisinin yıllardır mızraklara marûz kalıp kana bulandığını, bu kandan atının eyer ve geminin bile nasibini aldığını; ama bütün bunlara rağmen eceli gelmediği için sapasağlam bir vücut ve sarsılmaz bir inançla dâvası uğruna hiç yılmadan savaşmaya devam ettiğini ifâde etmektedir.

Onun "Kaade" mezhebdaşlarına yönelik tenkîd şiirlerinde ise, Ezârika'nın özlü bir felsefesini görüyoruz. Emevîler'in hakim olduğu diyarları "Dâru'l-Harb" olarak gören Ezârika ve dolayısıyla Katerî, burada kalmayı tercih edip mazereti olmadığı halde cihada çıkmayanları tekfîre varacak kadar eleştirmektedir. Şâir Katerî de bu tenkîdlerinden birini Ebû Halid'e yönelmiş ve onun derhal kendilerine katılması gerektiğine işaret etmiştir. Fakat Ebû Halid mâzeret ileri sürerek bunu keyfinden ve isteyerek yapmadığını dile getirmiştir. Diğer önemli tenkîdli çağrısı ise Sebure b. Ca'd'a yönelten Katerî, onun kâfir değil, ancak günahkâr olduğunu, dolayısıyla tevbe edip mücâhit Hâricîler'e katılması gerektiğini söylemektedir.

Buna göre Katerî'nin bu iki tenkîdli şiir kıtasında hem Ezârika'nın felsefesini hem de Katerî'nin kendi inanç ve şahsiyetini görmek mümkündür.

Hâricîye şiirinin özellikleri arasında yer alan "Gazelde yenilik" husûsu, Katerî'nin ulaşabildiğimiz mezkûr gazel kıtasında da görülmektedir. Zira Katerî klâsik aşk gazellerinde olduğu gibi sevgilisiyle geçirdiği sevda maceralarını, buluşup gezmelerini, sevişip oynaşmalarını değil; bir dâva uğruna kahramanca savaşırken sevgilisi Ümmü Hakîm'in de - ki muhtemelen hanımıdır- bu savaş meydanında olmasını arzular ve dolayısıyla gösterdiği kahramanlıkları görmesini temenni eder.

Buraya kadar anlattıklarımızdan şu sonuca varabiliriz: Hâricîler'in en bâriz vasıflarından olan cesâret ve kahramanlık, ölümden korkmamak, zalim idarecilere karşı cihada çıkma gereği, bunu yapmayanları tenkîd etmek, gazelde klasik kalıpların dışına çıkıp "yenilik" örneğini sergilemek ve bütün bunları bir dâva ve ideoloji uğruna yapmak ve benzeri hususlar Katerî'nin mezkûr kıtalarında bir arada görülmektedir. Şayet Hâricîler'le ilgili tarihî ve siyasî prensipleri başka yerlerde mufassala görmek bile, bunun özlü bir nümunesini Katerî'nin bu kıtalarında görebiliyoruz. Zira bu kıtalar kanaatimize göre kemiyet olarak az, ama keyfiyet olarak çok

şeyler ifâde etmektedir. Hâricîlik prensipleriyle beraber Katerî'nin gerçek şahsiyeti de bu kıtaya yansımıştır.

Katerî'nin hutbesine baktığımızda ise; gerek lafız, gerekse mana bakımından oldukça zengin olan bu örnek hutbesi, onun şiirde olduğu gibi, hitabet konusunda da büyük bir maharete sahip olduğunu göstermektedir. Bundan dolayıdır ki, onun bu hutbesi, Cahız'ın "el-Beyan ve't-Tabyin"i, İbn Abdurabbih'in "el-İkdu'l-Ferid"i gibi önemli edebî kaynakları süslemiş, Arap edebiyatının nesir sanatı arasında önemli bir yer işgal etmiştir.

Propaganda için bugünkü medya, özel vasıta mekanizmaların mevcut olmadığı bir dönemde Haricîler, Katerî b. el-Fucêe ve Ebû Hamza el-Haricî gibi meşhur hatiplerden yararlanarak, fikirlerini yaymak, heyecanları uyandırmak ve duyguları harekete geçirilmek için hitabet sanatını fevkaledede etkili bir vasıta olarak kullanılmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

- BROCKELMANN, Carl,
Tarihu'l-edebi'l-Arabî, (Trc.: Abdulhalim en-Naccar ve ark.) Mısır 1993
- el-CAHİZ, Ebû Osman Amr b. Bahr,
el-Beyân ve't-tebyîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, b.t.y.
- DELLA, G. Levi,
"Katerî", İA, İst. 1993
DGBİT (Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi),
Redaksiyon: H.Dursun
Yıldız, İstanbul 1992
- ed-DİNEVERÎ, Ebû Hanife Ahmed b. Davûd,
el-Ahbaru't-tivâl (Thk.: Abdulmunim Amir), 1.bs., Kahire 1960
- EBÛ TEMMÂM, Habîb b. Evs,
Dîvânu'l-Hamâse, Şerh : Yahya b. Ali b. Muhammed eş-Şeybanî et-Tibrîzî, Dimaşk, b.t.y.
- , Hamâsetu Ebî Temmâm, Şerh : A'lem eş-Şentemrî
(Thk.: Ali el-Mufaddal Hammûdan), I-II, Beyrut 1992
- el-HÂDÎ, Salâhuddin,
İtticâhâtu'ş-şî'r fi'l-asri'l-Umevî, 1.bs., Kahire 1986
- el-HUVFÎ, Ahmed Muhammed,
Edebu's-siyase fi'l-asri'l-Umevî, Dâru'l-Kalem, Beyrut, b.t.y.
- HUSEYN, Abdurrezzak,
Şi'ru'l-Havâric, 1.bs., Umân 1986
- İBN ABDURABBÎH, Ahmed b. Muhammed,
el-İkdu'l-ferîd, Beyrut 1989
- İBNU'L-ESÎR, Ali b. Muhammed,
el-Kâmil fi't-tarih, Dimaşk 1348
- İBN HALLİKAN, Ahmed b. Muhammed,
Vefeyâtu'l-a'yân, ve enbâu ebnâi'z-zaman (Thk.: İhsan Abbas), Beyrut 1968
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer,
el-Bidâye ve'n-nihâye, 1.bs., Kahire 1933
- İBN KUTEYBE, Abdullah b. Müslim,
Uyûnu'l-ahbar, Kahire 1963

- IBN MUNKİZ, Emir Usâme b. Muşid, *Lubabu'l-Adhab* (Thk.: Ahmed Muhammed Şakir), 1.bs. Kahire 1987
- el-İSFAHÂNÎ, Ebu'l-Ferec,
el-Eğânî (Thk.: Abdülemir Ali Mahanna - Semir Cabir),
1.bs., Beyrut 1986
- el-KALMAVÎ, Süheyr,
Edebu'l-Havâric fi'l-asri'l-Umivî, Kahire 1945
- el-KALÎ, Ebû Ali İsmail b. Kasım,
Kitâbu'l-ernâlî (Thk.: Muhammed Abdülcevvad el-
Esmâî), Beyrut 1973
- el-MESÛDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin,
Murucu'z-zeheb ve meâdinu'l-cevher (Thk.: Muhammed
Muhyiddin Abdulhamid),
Mısır 1964
- el-MUBERRED, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd,
el-Kâmil (Thk.: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-
Fikr, Kahire, b.t.y.
- YAKÛT, Şihabuddîn Ebû Abdillâh el-Hamevî,
Mu'cemu'l-büldân, Dâru Sadr, Beyrut, b.t.y.
- ez-ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed b. Osman,
Siyeru a'lâmi'n-nubelâ (Thk.: Şuayb el-Arnaût), 2.bs.,
Beyrut, 1982
- ez-ZİRİKLÎ, Hayruddin,
el-A'lâm, Kamusu terâcim, 11.bs., Beyrut 1995